

ALFRED DÖBLİN’İN “BERLİN ALEXANDER MEYDANI” VE ARAS ÖREN’İN
“BERLİN SAVIGNY MEYDANI” ADLI ESERLERİNDE BÜYÜK KENT
SORUNSALI

Ahmet BAÇIK*

Öz

Bu makalede öncelikle büyük kent sorunsalının temelleri araştırılarak, edebi çerçevede nasıl ele alındığına dair genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra bu sorunsala önemli bir örnek teşkil eden ve iki eserimizin ana kaynağını oluşturan Berlin şehri tarihsel, kültürel açıdan incelenerek bu sorunsaldan izler ve kesitler aranmıştır. Bu kesitler, bilhassa eserlerin kaleme alındığı yıllar temel alınarak dönemsel farklılıkları ön plana çıkarma amacı taşır. Ana bölümde ise Alfred Döblin’in “Berlin Alexander Meydanı” ve Aras Ören’in “Savigny Meydanı” adlı eserlerinde büyük kent sorunsalını anlama konusunda bizlere ışık tutacak öğeler, iş ve yaşam mücadelesi, yalnızlık ve tekdüze yaşam, dini ve ahlaki değerler, suç başlıkları altında incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Büyük kent, sorunsal, Berlin, Alfred Döblin, Aras Ören.

THE PROBLEMATIC OF THE BIG CITIES IN THE PIECES “ALFRED
DÖBLİN’S BERLİN ALEXANDER SQUARE” AND “ARAS ÖREN’ S
BERLİN SAVIGNY SQUARE”

Abstract

First of all, we intend to give common information about the problematic of the big cities in literary perspective. Then Berlin, which is an example of this problematic and the main element of two pieces, is researched to find traces by analyzing in terms of history and culture. These traces, based on the periods in which the pieces were written, aim to show the periodic differences. In main section we will focus on following the traces such as work and surviving, loneliness and monotony, religious and moral values and crime emphasized in the pieces Berlin Alexander square of Alfred Döblin and Berlin Savingny square of Aras Ören.

Keywords: Big city, problematic, Berlin, Alfred Döblin, Aras Ören.

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi: bacikahmet@gmail.com

Giriş

Günümüzde, özellikle 21. yüzyılda birçok insanın yaşadığı mekân olarak karşımıza çıkan büyük kentlerin köklü bir geçmişe sahip olduğunu görmekteyiz. Bu büyük kentler, Avrupa’da sanayileşmenin olumlu yönlerinin yanında, sancılı bir sürecin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü taşranın önemini yitirmesiyle yüzlerce insanın yaşam koşulları alt üst olmuş, toplumsal ve kültürel yaşamları kentleşme süreciyle birlikte değişmiştir. Bu ülkelerde taşradan gelen insanlar, kentlerin etrafında sefil bir şekilde ve uygun olmayan sağlık şartları içinde yaşamaya başlamışlardır. “Bu şekilde kentleşme, ‘pislik’ ve ‘çirkinlik’ kavramlarına bir anlam kazandırmıştır.” (Göçer, 1975: 11)

Büyük kent sorunsalının edebiyata yansması, 19. yüzyıla rastlar; çünkü 19. yüzyılda Avrupa büyük bir ekonomik ve siyasi değişim içine girmiştir. Sürekli güçlenen burjuva¹, Endüstri Devriminin gerçekleşmesinde büyük rol oynamış, bu da günümüze kadar sürecek olan bilim ve tekniğin hızlı bir şekilde gelişimini sağlamıştır. Buhar Makinesi icat edilmiş, fabrikalarda ve lokomotif sektöründe kullanılmaya başlanmıştır. Seri üretime geçilerek, üretilen malların hızlı bir şekilde nakliyesi sağlanmıştır. Bu gelişmeler sayesinde, insanların yaşamlarında değişimlerin olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Örneğin, önceleri büyük bir bölümü taşrada yaşayan işçi sınıfı (Proletarya)², ekmek ve para bulmak umuduyla köyden kentlere göçmüştür. Avrupa’da yeni kentler ortaya çıkmış ve bu kentlerde yaşayan insan sayısı her geçen gün artmıştır. “1800’lerde 100.000 nüfustan fazla olan şehir sayısı 21 iken, 1900’lere gelindiğinde bu rakam 147’ye çıkmıştır” (Zimmermann,1996: 32). Bu kitlesel göç, büyük sorunları da beraberinde getirmiştir.

İnsanların şehirleşmeyle birlikte yaşam kaliteleri artarken, alt tabaka (Unterschicht) insanların durumu, tam tersi bir eğilim içerisindedir. Çünkü alt tabaka (Unterschicht) her geçen gün daha fakirleşmiş ve yokluk içinde yaşamaya başlamıştır. Bilhassa 20. yüzyılda literatürde bu kişiler, hiç bir işe yaramayan, serseri takımı (Lumpenproletariat)³ olarak lanse edilmiştir. İşçilerin ücretlerinin düşmesi ve çalışma sürelerinin artması açlık ve sefaleti

¹ Avrupa’da Aristokratlar ve işçi sınıfı arasında kalan grup, orta sınıf.

² Köken olarak Proletarya: proles, Latince yeni doğumu anlatan bir sözcüktür. Proletarii:Doğurganlar olarak adlandırılırlar.Proletarya,üretim araçlarına sahip olmayan ve kendisi üretim aracı olarak kullanılan ve emeğiyle ancak güdübirlik yaşamını sürdürebilen çalışan nüfusun oluşturduğu geniş toplum kesimini anlatmaktadır.

³ Neopatriomonal State and Lumpenproletariat: *The Poetics of Ideology and Revolutionary Identity In Sierra Leone* 2010 s.23 adlı makalede Karl Max’ a göre üretime katılmayan tam tersine illegal işlerle meşgul olan grup. Engels ise bu terimi, ‘social scum’ serseri sürüsü ‘dangerous classes’ tehlikeli sınıf olarak nitelemiştir.

beraberinde getirmiştir. Ayrıca insanlar, birçok insanın bir arada yaşadığı tekli odalarda, tuvaletlerin ortak kullanıldığı, hijyenin olmadığı yerlerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Yaşam koşullarının bu denli kötüye gitmesi, hastalıklar ve salgından ölen insan sayısında artışa sebep olmuştur.

Natüralist yazarlar, bu sorunsala paralel gelişen hızlı şehirleşmenin doğurduğu problemler, hastalıktan ölen fakir insanlar, aç ve sefil aileler, perişan durumdaki çocuklar, yaşlılar, hızlı ve ağır çalışma temposu karşısında bunalan insan gibi olumsuz görüntüleri eserlerinde yansıtmaya çalışmışlardır. Birçok eserde saf, temiz doğa, pis ve kalabalık büyük şehirlerle karşılaştırılmakta ve zıtlıklar gösterilmektedir. Yine bu dönemde edebi eserlerin yanında dergiler de bu probleme eğilim göstermişlerdir. Örneğin; aydın kesimin sanayileşmeye hangi gözle baktığını anlamak için o yıllar oldukça fazla okunan “die Gartenlaube”⁴ (Çardak) dergisine göz atmak gerekir. Bu dergiden hareketle burjuva kesiminin o yıllar görülen gelişmelere karşı aldığı tavrı öğrenmek ve endüstriyel - bilimsel ilerlemenin hangi boyutlara ulaştığını anlamak mümkündür (Bkz. Sevim, 1991: 201).

Almanya’da ise büyük kent sorunsalı denince, ilk akla gelen şehir Berlin’dir. Özellikle 19. yüzyılda Berlin şehri bilhassa natüralist eserlerin konusunu oluşturmuştur. Brauneck ve Müller (1987: 241), konusu, imparatorluk başkenti, Berlin’de geçen romanların 1880’li yılların muhalif çevrelere mensup yazarlar tarafından çok tutulduğunu vurgulamakta ve bu şehirde geçen hayatın konu alınmasının da, gerçek problemleri görmezden gelmek suretiyle, idealist sanat anlayışını gerçekleştirmeyi amaçlayan bir edebiyat şekline karşı mücadele anlamına geldiğini söylemektedir. Bu bakımdan iki eserimizin ortak öğelerinin basında yer alan Berlin şehrini birbirleriyle paralellik gösteren tarihsel, kültürel ve toplumsal açıdan ele almanın daha doğru olacağı düşüncesindeyiz.

⁴ Bu dergi 1853’te Ernst Keil tarafından kurulmuş ve ilk altı ay içinde 5 binlik bir tiraja ulaşmıştır.

1- Bir Metropol: Berlin

Berlin şehri, 17. yüzyılın ortasında prenslik yönetimi altında ikincil öneme sahip, küçük bir pazar yeridir. Bu döneme kadar Berlin⁵, hâlâ Ortaçağın özelliklerini barındırmaktadır ve 30 yıl savaşlarından çok çekmiştir.

Berlin'in gelişmesindeki en büyük etken, hiç şüphesiz 1871 yılında bu şehrin başkent oluşudur. Başkent olması ile birlikte yüzyıllardır ulusal kimlikten ve bütünleşmeden yoksun olan Alman ırkının birleşmesinde bu şehir çok önemli bir adımın simgesi olmuştur. Çünkü Almanya, Berlin başkent olana dek, bilhassa Ortaçağ'da farklı değişik krallıkların ve feodal beylerin siyasi çekişmelerine sahne olmuştur. Bu nedenle ortak ulusal bir birlikten söz etmek mümkün değildir. İşte bu noktada Berlin, hiç şüphesiz Alman birliği ve bilincinin oluşmasında çok önemli bir role sahiptir ve bu noktada oynadığı rol hiç tartışılmazdır. Alman kimliğinin ve bütünleşmesinin geç şekillendiğini gösteren önemli bir delil ise, bu halkın uzun zamana dek bir sembolünün olmayışıdır. Bir ulusun sembolünü yansıtan en önemli unsurlardan birisi bayraktır. Craig (1978: 8), Alman ulusunun 1892'ye kadar bir bayrağının olmadığını söyler. Bu da Alman kimliğinin ve ulus bilincinin geç şekillendiğini gösteren en önemli kanıtlardan biridir. Harder ve Hille (2006: 12), Berlin'in başkent olduktan sonra oynadığı rolü ve önemini şöyle ifade eder:

“1871 yılında sadece Prusya'nın değil, aynı zamanda yeni Alman İmparatorluğunun başkenti olduğunda, kısmen bir taşra yapısında olan şehir, Prusya militarizminin merkezi, Almanya üzerindeki Prusya hegemonyasının kalbi durumuna gelmiştir.”(Harder ve Hille 2006:12)

Berlin, her zaman günümüz modern Almanya'sının kültürel, siyasi ve toplumsal değişiminin ana merkezi olmuştur. Becker (1996: 1), Berlin'i “Spree nehrinin Atina'sı ve krizlerin şehri olarak niteler ve diğer Alman şehirlerinden farklı olarak Berlin'in, 20. yüzyıl boyunca Almanya'nın siyasi dönüşümleri etkilediğini, yansıttığını ve bu dönüşümlere tanıklık ettiğini de belirtir.

⁵ 1800 yılında Berlin şehri, 25,221 askeri personeli içeren 172,122 nüfusa sahiptir. 1849'a kadar endüstrileşmenin etkisiyle ikinci on yılında nüfusu 412,154'e ulaşır. Bu sayı, 22 yıl sonra Berlin'in yeni Alman imparatorluğunun başkenti olmasıyla 825,937 sakiniyle tam iki kat artar. Berlin'in nüfusu, 1895'e kadar(25 yıl sonra) 1,7 milyon nüfusuyla tekrar iki katı artış gösterir. 10 yıl sonra ise nüfusu 2.040.148 kişiye ulaşmıştır. 1871 ve 1919' da metropol Berlin'in toplam nüfusu yüzde 402 büyüme gösterir.(Ribbe,1987:99)

1920’lerde ise Berlin, Weimar Cumhuriyeti zamanında altın çağını yaşamıştır. Bu dönem, şiddet, açlık, fakirlik, sosyal çatışmalar, kötü yaşam koşulları, işsizler, evsizler ve göçmenleri⁶ barındırmasıyla taban tabana zıtlık göstermektedir. Hartung (1999: 7-36), bu Berlin’i “madalyonun iki yüzü (Doppelgesicht)” olarak tanımlar. Yine çalışmamızda ele aldığımız yazar Alfred Döblin, “Berlin Alexander Meydanı” adlı eseriyle, bu şehrin olumsuz yönlerini dile getiren en önemli kişilerden biri olmuştur. Döblin’in yaşadığı dönemde, Berlin’in nüfusu yaklaşık 4 milyonu bulmuş ve Berlin, Avrupa’ da en çok nüfusa sahip ikinci şehir haline gelmiştir.

Örneğin, eserin kahramanı Franz Biberkopf’un, Tegel cezaevinden çıktıktan hemen sonra 4 yıl içinde Berlin şehrinin ve Berlinlilerin yaşam tarzındaki hızlı değişimi fark eder. Cezaevinden çıktıktan sonra bindiği tramvaydan şehrin ürpertici durumu, eserin kahramanı tarafından şöyle dile getirilmektedir:

“Biraz sonra tramvayda oturuyordu. Bir sürü insanın ortasında. Haydi! Önce kendini dışıde sandı. Dişi köküyle çekiliyordu sanki. Ağrı dayanılmazdı. Başı çatlayacakmış gibiydi. Arkasına döndü. Kırmızı duvarlara son bir kez daha baktı. Tramvay hızla köseyi döndü. Başı arkada, öyle kaldı. Araç hareket etti. Ağaçlar, evler bu arada aktı gitti. Capcanlı sokaklar su yüzüne çıktı, See Caddesi, insanlar araçlara binip iniyorlar. Korkunç bir ses duydu: Dikkat, dikkat kalkıyor diye.” (B.A.M:9)

Dört sene kalmış olduğu cezaevi hayatından sonra değişen Berlin yaşamı, eserin kahramanını ne derecede etkilediği yukarıdaki cümlelerde apaçıktır. Kahramanın gözünden şehirdeki hareket ve hızlı bir şekilde akan yaşam okuyucuya böyle verilmiştir. Aslında Biberkopf için Berlin şehrinin bu olumsuz yönü, hayata tutunma noktasında zorluk yaşayacağının ilk belirtileridir.

60’lı yıllarda çoğunluğu Türklerden oluşan birçok farklı insanın iş bulmak umuduyla ya da siyasi nedenlerden dolayı Almanya’ya göç etmesi, edebiyatta kültür alışverişinin sağlanması için çok önemli bir fırsat sunmuştur. Berlin, bilhassa Kreuzberg, bu işçiler ve göçmen yazarlar için düşüncelerinin şekillendiği, başarılı yapıtları ortaya çıkardıkları bir mekân olmuştur. Bu farklı kültürler arasındaki iletişim, Berlin şehrindeki toplumsal, psikolojik, kültürel sorunları ortaya çıkarmaya ve değişik farklı kültürlerin kendi gözlemleri ve yorumlarıyla, bu şehri eserlerinde yansıtmalarına imkân tanımıştır. Bu edebiyat, genel

⁶ Bu göçmenlerin çoğu doğudan, Polonya ve Rusya’dan gelmiştir.

manada Göçmen Edebiyatı olarak adlandırılacaktır. Yazarımız Aras Ören de, bu edebiyatın en önemli temsilcilerinden birisidir. Kişisel nedenlerden ötürü Berlin’e uzanan hayat hikâyesi ve Berlin’in toplumsal, kültürel yapısı, yazarın eserlerinde yansıtmak istediği söylemlerinin ve anlatısının ana temasını oluşturur. Berlin Savigny Meydanı eseri, Berlin’de yaşayan göçmenlerin hayatını, bu şehirde yaşanan zorlukları dile getirir. Örneğin, yazar Alman kültürüyle kendi kültürü arasındaki farkı şöyle dile getirir:

“Her şeyden önce öğrenmek zorundasın. Eğer caddeyi kırmızıda geçersen suçlu konumuna düşersin. Bir yasak levhasını görmezlikten gelersen yine suçlusun. Kışın buzlu bir kanal kıyısında ayağın kayıp düşersen kabahatlisin. Görevi sırasında bir memurla yüksek sesle konuşursan kabahat senin. Otobüste birinin ayağına basıp özür dilemezsen yine sen hatalısın.” (Ören, B.S.M: 128)

İki yazarımız için de ilham kaynağı teşkil eden “Spree’nin Atinası ve krizlerin şehri” Berlin’in önemini anlatmaya çalıştık. Berlin’in kültürel, tarihsel ve edebi açıdan çok çeşitli nitelikler içermesi, bu şehrin yazarlarımızın eserlerinde ana temayı oluşturması, bize Berlin şehrini çeşitli yönleriyle ele alma fırsatı sağlamasının yanı sıra, iki eseri anlama ve yorumlama konusunda bize elzem fikirler verdiği kanısındayız.

2- “Berlin Alexander Meydanı” Adlı Eser

1929 yılında Alfred Döblin tarafından kaleme alınan “Berlin Alexander Meydanı” adlı eser, dokuz bölümden oluşmakta olup Franz Biberkopf isimli kahramanın hayat hikâyesini konu alır. Franz Biberkopf hakkında eserde geçen şu sözler, karakterimizi tasvir etmektedir:

“Önce çimento fabrikası işçiliği, sonra mobilya hamallığı yapmış, iri- yarı, dış görünüşü kaba, Franz Biberkopf Berlin’e gelmişti. Babası tesviyeci olan bir kızla tanışmıştı. Sonra bu güzel kızdan sokak kadını yapmış ve bir kavga esnasında yaralayıp, ölümüne neden olmuştu. Cezaevinden çıkınca, bütün dünyaya ve de kendine, namusu ile yaşayacağına yemin etmişti.” (B.A.M: 38)

Her şeyin ilk başta Franz’ın istediği gibi gitmesine ve namuslu kalma uğruna vermiş olduğu söze rağmen, Berlin’deki yaşam Franz’ın hayattan kopuşuna neden olur. İlk olarak Polonyalı sevgilisi Lina’nın amcası Otto Lüders tarafından ihanete uğraması, ikinci olarak da bilmeden karışmış olduğu kaçakçılık olayında Reinhold tarafından arabadan atılması, bunun sonucunda kolunu kaybetmesi, üçüncü olarak da sevgilisi Meze’nin yine Reinhold tarafından öldürülmesi, hayata tutunamayışının önemli delilleridir. Bakıldığında güçlü bir karaktere sahip olan Franz, her defasında kaybeden olmuştur ve sözünü yerine getirememiştir.

Döblin, dilin farklı alanlarından yararlandığı, aslında birbirleriyle doğrudan ilişkisi olmayan reklam afişleri, borsa raporları, gazete kupürleri, şarkılar, tekerlemeler gibi öğeleri eserinde o kadar ustaca harmanlayabilmiştir ki “Berlin Alexander Meydanı” 20. yüzyılın en önemli kent romanlarından biri sayılmıştır. Bunun yanında iç konuşma ve bilinç akışı gibi modern tekniklere de yer veren yazar, örneğin "Alexander Meydanı"ndaki yaşam çerçevesi içinde, çağımızda bireyi tehdit eden iç ve dış tehlikeleri anlatır.

“Loeser ve Wolf’un mozaik tabelasını aşağı indirmişler. Fakat 20 metre ileride duvarda duruyor. Loeser ve Wolf, Berlin- Elbing, her zevkte en iyi kalite, Brasil, Havana, Meksika, küçük puro, No. 8, tanesi 25 fenik, Kış Şarkısı, 25’lik kutusu 20 Fenik, No.10, küçük purolar, karışık, Sumatra bu fiyata en iyi mal, 100’lük kutularda 10 fenik. 50’lik tahta kutular, 10’luk karton kutular, dünyanın her ülkesine gönderilir, Boyero 25 fenik...” (B.A.M:154)

Eserde yazar tarafından sayısal veriler kullanılarak verilen nesnel bilgiler, eserin gerçekçiliğini artırdığı söylenebilir. Bunun yanında yazarın çok çarpıcı, detaylı gözlemleri ve Alman Edebiyatında çok başarılı bir şekilde eserde işlenen montaj tekniği, Berlin’in portresini gözümüzde çizmeyi başararak, geçmiş ve gelecek bir dönemde birleştirilmeye çalışılmıştır.

3- “Berlin Savigny Meydanı” Adlı Eser

“Bitte nicht Polizei!” adlı eserde bir kanalda ölü olarak bulunan Türk’ ün durumu ve kim olduğuyla ilgili gizem içeren cevaplar, bu eserde ortaya çıkarılmaya çalışılır. Kanalda ölü olarak bulunan kişi, Ali İtir isimli bir kişidir. Eserde şaşırtıcı bir şekilde öğrendiğimiz Ali İtir karakterinin yaşıyor olması ve “O” olduğunu kabullenmemesidir. Bu durum eserde şöyle dile getirilir:

“Ali İtir şimdi gerçekten var olmuş muydu yoksa olmamış mıydı? Benim aklımda beliren Ali İtir gerçi benim için gerçektir, ama diğerlerinin hayalinde canlanan Ali İtir’da aynen gerçektir.” (B.S.M: 29)

Aynı zamanda kanalda ölü bulunan Ali İtir hikâyesi kulaktan kulağa yayılıp, efsaneleşir ve artık herkes onu konuşur. Hatta dillerde dolaşan bu efsanenin, bir televizyon filmi bile çekilir. Eserdeki gerçek kahramanımız, ölen kişiyi ve bunun Ali İtir olduğunu bir gazeteden öğrenir. Eserdeki kahraman, bazen Ali İtir kahramanını benimseyip, onunla özdeşleşirken, bazen de bu karakterden kendini soyutlamayı yeğler. Bu noktada yazar da, esere dâhil olup, Ali İtir karakterini ve kanalda ölü bulunan, efsaneleşen gizemli kişiyi

bulmaya ve araştırmaya çalışır. Yine eserin içine müdahil olan yazarla, eseri ele alan gerçek yazarla (Aras Ören) özdeşleşen durumlar ve iç içe geçmiş olaylar, eseri karmaşık hale getirir:

“Uzun yıllar sonra Ali İtir kafamda bir kerecik olsun yeniden yer edinmesine rağmen, bunu başka yollarda denemeye karar vermişim. İçerisinde Ali İtir’ı gördüğüm adam, ben, bunu değişik yollarda denemeye karar verdim. İçinde Ali İtir’ı gördüğüm, anlatılan figürler katiyen bir benzerliği olmayan adam çoktan ayrılıp gitmiş, utanmadan genç kadınları iki tarafına almış ve onlarla birlikte Kant caddesindeki neon lambasında Savigny Meydanına doğru gözden kaybolmuştu.” (Ören, B.S.M:33)

Bu karmaşıklık sadece olay örgüsünde değil, ayrıca zamansal anlatıda da karşımıza çıkar. Yazar, ‘geçmiş’ (Vergangenheit) ve ‘şimdiki zaman’ (Gegenwart) arasında gidip gelirken, ‘şimdiki zamanı’ yakalama noktasında şüpheye düşer. Eserde yazar bu durumu şöyle anlatır: “Yani ben geçmişte yaşadığımı sandığım ‘şimdiki zaman’ı aslında kitaplardan ya da tiyatro oyunlarından mı hatırlıyorum?”(B.S.M:69) Eserde bu ve benzeri sözler, eserin karmaşıklığını ve gerçek Ali İtir karakterini çözme noktasında bizi hem zorlar hem de meraka sevk eder.

Eserde anlatılan bir diğer önemli husus ise, olaylar ve insanlar arasında bir ilişkinin olmasıdır. Ama asıl mesele bu bağlantıyı / ilişkiyi bulmak ya da çözümlenmek değildir. Her şeyin sonda çözümlenmesi beklenirken hiçbir şey çözümlenmeyecektir; çünkü, romanda adı geçen figürler, ne kendilerinden ne de yaşadıklarından emindir. Eserde asıl verilmek istenen şeyin, yazarın bizzat kendisinin şimdiki zamanın peşinde olduğu ve bunu yakalamak istediği söylenebilir.

4- Büyük Kent Sorunsalında Öne Çıkan Öğeler

Büyük kent sorunsalının anlaşılması noktasında bizi daha iyi aydınlatacak ve bize önemli örnekler sunacak bu iki eser, karşılaştırmalı edebiyat kuramından faydalanılarak, birbiriyle olan benzerlikler ya da birbirinden farklı özellikler gösterilerek incelenmiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat kavramının tanımı ve işlevine bakacak olursak, Aytaç (1997: 7), karşılaştırmalı edebiyatı, araştırmacının “görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar getirmek” olarak tanımlar.

Eserlerde ön plana çıkan öğeleri inceleyerek büyük kent sorunsalı, çok yönlü bir şekilde ele alınmakta ve bu sorunsalın edebiyatta nasıl işlendiği eserlerden yapılacak olan alıntılarla daha iyi anlaşılacaktır.

a) İş ve Yaşam Mücadelesi

Büyük kent, insanlar için önemli fırsatlar sunmasının yanı sıra, olumsuz olguları da beraberinde getirir. Şüphesiz iş konusu, bu anlamda büyük kent sorunsalında en önemli meselelerden biri olarak başı çekmektedir. İşsizlik, ekonomik bir sorun olmasının ötesinde, insanların kişisel ve toplumsal yönlerini de büyük ölçüde etkilemektedir. İnsanları yaşamaktan çok hayatla mücadele etmeye ve türlü türlü sıkıntılara katlanmaya sevk etmektedir. İki eserimizde konu itibariyle değişik açılardan işlenen bu mevzu, büyük kent sorunsalına farklı açılardan yaklaşmamızı sağlayacak ve eserlerin yorumlanması konusunda bize önemli fikirler sunacaktır. Şimdi bu eserlerde öne çıkan bu öğeyi inceleyelim.

Aras Ören 1960'lı yıllarda daha iyi bir yaşam umuduyla Türkiye'den Almanya'ya göç eden insanları konu edinen eserler vermiştir. Göçmenlerin Almanya'da iş bulma ve çalışma esnasında yaşadıkları sorunları, "Savigny Meydanı" adlı romanında şöyle dile getirir:

"Sabahın kör saatlerinde işçi bulma kurumlarının umutsuzluk teneffüs edilen koridorlarında bir iş için kuyruğa girmek ve bu durumu yüzümüze vuran burnu havada memurlara ki bunların hepsini bizim iyiliğimiz için yapıyorlardı, ıstırabımı şikâyet etmek benim yapacağım şeyler değildi. İç huzurum onların işine müsaade eden şeyler üzerine kuruluydu." (B.S.M: 16)

Almanya'da göçmen olarak yaşayan işsiz Türklerin hayata tutunma mücadeleleri çok çetin olmaktadır. Ayrıca maruz kaldıkları küçümseyici tavırlar, yaşamı onlar için bir kat daha zorlaştırmaktadır. Ama şuna da dikkat çekmek gerekir ki, göçmenlerin yasa dışı işlerde çalışması, yazar tarafından eleştirilmiş olup, işçi kurumlarının göçmen işsizlere yardımını "bunların hepsini bizim iyiliğimiz için yapıyorlardı" diyerek kanunsuz işlere geçit vermediğini belirtir.

"Berlin Alexander Meydanı" adlı eserde ise, kahramanların yaşadığı zorluklar çok farklı yönlerle okuyucuya aktarılır. Örneğin, Franz Biberkopf cezaevinden çıkıp namuslu bir hayat sürmek ister ve Berlin'in zorlu hayat şartlarında, para kazanmak uğruna ilk önce gazete satma işine girişip, daha sonra kravat ve ayakkabı bağı satarak geçimini sağlamıştır. Franz'ın

yaptığı bu işlerin, 1920’li yıllarda Berlin’de ekonomik şartların ne derecede çetin olduğunu gösterir. Bu dönemin ekonomik sıkıntıları yazar tarafından şöyle ele alınır:

“Onlar masalarında uzunca bir süredir oturuyor ve içkilerini yudumluyorlar. Kereste sanayi parasına güveniyor. Krupp firması emeklilerini açlığa terk etti. 15 gün içinde 226.000 kişi artarak 1500000 işsiz...” (B.A.M: 95)

Berlin’de ekonomik buhranın⁷ yol açtığı sorunların başında gelen işsizlik sorunu, yazar tarafından giderek artan işsiz yığınına örnek olarak eserde bu şekilde ele alınmıştır. Bu durum, işsizlerin iş bulma umutlarının ortadan kalktığını gösteren delillerden birisidir. İşsiz sayılarının istatistikî olarak eserde yansıtılması, Weimar Cumhuriyeti döneminin ağır şartlarını gözler önüne sermektedir.

b) Yalnızlık ve Tekdüze Yaşam

Büyük şehir denince akla, insanda olumsuz his uyandıran öğelerin başında hiç şüphesiz yalnızlık ve monoton yaşam kavramları gelmektedir. İnsanların gittikçe birbirinden uzaklaşması, kendi kabuklarına çekilmesine neden olmuş ve bu durum da pek çok psikolojik problemin ana kaynağını oluşturmuştur.

“Savigny Meydanı” adlı eserde, Ben-Anlatıcı’nın hissettiği ‘yalnızlık acısı’ şu sözlerle dile getirilmektedir:

“Günler kısıydı, aydınlık ve karanlık arasında gümüşü bir sis bulutu içinde akıp gidiyordu. Çok erken karanlık kavuşuyordu. O zamanlar üzerime çullanan yalnızlık duygusundan buraya, beni masalsı lirik bir yere sürükleyen bu yere kaçmışım.” (B.S.M: 13)

Yazar, üzerine sinen bu yalnızlık hissinden kurtulmak isteğiyle kendisini sessiz bir mekâna atarak huzura kavuşma amacındadır. Bu yalnızlık hissi, Ben-Anlatıcı’nın aslında topluma karşı hissettiği yabancılaşma duygusunun emaresidir. Çünkü eserin yazarı, farklı bir kültürden gelip yeni bir kültüre ayak uydurma konusunda çok büyük zorluklar çeker. Bu zorluklar, özellikle bu yapıtta eserin kahramanının kendi içine kapanmasına neden olup, bir türlü bu yalnızlıktan kendini kurtaramamasıdır.

⁷ Almanya’nın, Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkması sonucu Fransa ve İngiltere gibi galip ülkeler tarafından yüklenen savaş tazminatlarını ödemek zorunda bırakılmıştır. Alman hükümeti, 1923 yılında bu ağır savaş tazminatını ödeyemez duruma gelir ve para basarak bütçe açığını finanse etmeye çalışır. Bu durum Alman toplumunun çok büyük sıkıntılarla yaşamlarını idame etmek durumunda bırakmıştır.

Yazar ayrıca insanın özgür “Ben”inin nasıl makineleştirildiğini ilginç bir örnekle şöyle verir:

“multi kültür = moda + müzik + mutfak = multi prensip + multi standart = multi model
= multi norm. Hurra ich bin genormt! (yaşasın ben de normlaştırıldım)” (B.S.M: 146)

Bu sözler, insanların nasıl birbirine benzer tipler meydana getirilmeye çalışıldığının, monotonlaştırılıp nasıl bir makineye dönüştürüldüğünün kanıtıdır. Yazar, kendisinin de, tek tip insana dönüştüren bu makineleşmenin bir parçası olduğunu “ben de normlaştırıldım” diyerek okuyuculara yansıtmaktadır. Modern dünyanın insana sunmuş olduğu yeni trendler, insanın hayatını zenginleştirip çeşitlendirmekten ziyade, insanı tek düze bir çizgiye itmekte ve onun yaratıcılığını öldürmektedir.

c) İletişim Sorunu

Büyük kent sorunsalının ortaya çıkardığı bir diğer unsur ise, insanlar arasındaki iletişim kopukluğu ve bu kopukluğun doğurduğu düşmanlık duygusudur. Yoğunluk, güven eksikliği ve uzaklıktan ötürü ortaya çıkan bu durum büyük kentin karakteristik özellikleri arasında yer alır. İki eserde farklı nedenlerden beliren bu sorunsalın nasıl ele alındığını inceleyelim:

Kahramanın arkadaşı ve Ali İtir’in doktoru olan Anders’in ve bir Alman’ın Almanlara bakışı, bir Türk yazar tarafından aktarılır. Ona göre Almanlar soğuk, somurtkan ve kendilerini beğenmiş kişiliklerdir. Romanın asıl kahramanı, yabancılar için düşüncelerini ya da onların dışarıdan nasıl görülme istediklerini şöyle dile getirir:

“İyi bir yabancı, onu yabancı görenin kopyası olan bir yabancıdır. Kötü yabancı da, onu yabancı görene benzemeyen yabancıdır.” (B.S.M: 122)

Literatürde son zamanlarda sıkça rastlanan ‘yabancı’ (der Fremde) ve ‘öteki’ (der Andere) kavramları, yabancılaştırma ve ötekileştirme sorununu daha iyi anlamamızı sağlamıştır. Küreselleşen dünyada sınırların giderek önemini yitirmesi, farklı kültürdeki insanlara birbirini tanıma imkânı sağlamıştır. Yine de bu artan etkileşim ve iletişime rağmen, ‘yabancı’ya duyulan nefret, onu dışlama ve aşağılama tavrı, günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Kendisi de bir göçmen olan yazarımız Aras Ören, yabancıyı, kişinin kendi bakış açısıyla değil de, bilakis yabancıнын, yabancıнын gözüyle değerlendirilmesi ve algılanması gerektiğini vurgulamaktadır eserinde. Çünkü, kendi bakış

açısıyla bir yabancıyı yorumlamak ve onun dünyasını anlamak pek de mümkün değildir. Ayrıca bu hususta, somut bilgiler de sunmaz. Bir yabancıyı anlamak / tanımak isteniyorsa, bu, ancak onun dünyasına girerek empati kurmak ve onun kültürünü, yaşayış tarzını tam manasıyla görmek ile mümkün olabilir. Yoksa iki kutup arasında nefret, düşmanlık ve önyargılar daha da büyüyebilir ve derinleşebilir.

Franz Biberkopf, sıklıkla ziyaret ettiği barda bir gün, Almanya'ya Rusya'daki gibi bir devrimin gelmesini savunan Orge isimli biriyle tartışır. Bu tartışmadan sonra Franz, Orge için şu sözleri sarf eder: “Öküz herif, atıp tutuyor. Sınırımı bozuyor.” (B.A.M:76)

Bu sözler, iletişim eksikliğinin derin boyutunu ortaya koymakta ve bizlere Yunus Emre'nin o meşhur sözünü hatırlatmaktadır: “Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı, söz ola ağulu aşı, yağ ile bal ede bir söz...” Bu deyiş, sözün kastı kadar söylenişinin de, ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Eserde Biberkopf'un uyarı amaçlı söylemek istediği sözün söyleyiş biçimi, o kadar kötü ve yıpratıcı ki, iletişim sorununun boyutunu en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

d) Dini ve ahlaki değerler

Din olgusu, bireyin iç dünyasına, sosyal hayatına ve katılacağı sosyal gruplara etki yapar. Din, her yönüyle sağlıklı bir toplum teşkil etmek üzere insanların kaynaşmasıdır. Bu sosyal bütünleşmede din ve dine dayalı ahlâk, önemli bir yer tutar. İki eserde sıkça göze çarpan din olgusunun, hangi nedenlerden ötürü bu edebi türlerde işlendiğini örneklerle ele alacağız.

Ali İtr'in akrabalarından İbrahim Gündoğdu'nun vardiya işçiliğiyle iş hayatına atılıp, daha sonra büyük bir iş adamı olması, dini bir temele şöyle dayandırılır: “Allah buyurdu ki çalışkan olun ve artırın” (B.S.M: 117).

Dinin topluma yön veren, toplumu düzenleyen işlevine baktığımızda, topluma yönelik kurallar içermesi hiç de şaşırtıcı değildir. Toplumun huzur ve refahı için getirilmiş bu kurallar, insanların onlara sadık kalma durumunda hem toplum içindeki yaşantısına çeki düzen vermesine, hem de ruhsal anlamda bir haz elde etmesini sağlar. Eserde geçen “çalışkan olun ve artırın” sözü toplumsal mekanizmanın daha iyi çalışmasını ve bireyin hem kendine hem de topluma daha iyi nasıl katkıda bulunacağına yönelik bir öğüttür.

“Alexander Meydanı” adlı eserde ise, özellikle 1920’li yıllarda Almanya’da birçok insanın dinden uzaklaşıp dünyevi işler üzerine yoğunlaşması, toplumsal ve ruhsal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Yazar, eserinde dini olgulara başvurarak bu açığı kapatma arzusu içerisindedir. Eserde geçen dini hikâyelerden biri, Franz’ın üzüntüden sıyrılıp neşelenmesini sağlar ve şu şekilde aktarılır:

“Bir zamanlar cennette iki insan yaşardı. Adem ile Havva. Onları cennete koyan, hayvanları ve bitkileri, gökyüzünü ve yeryüzünü yaratmış Tanrıydı. Cennet çok güzel bir bahçeydi. Çiçekler ve ağaçlar yetişiyor, hayvanlar oynayıp, koşuyordu. Hiç kimse diğerini rahatsız etmiyordu. Güneş doğuyor, batıyordu. Ay da her gün yeniden doğuyordu. Cennette günler hep mutluluk doluydu.” (B.A.M:41)

Kitabın ikinci bölümünde Franz’ın bir iş bulduğu ve hayatını arzu ettiği yönde idame ettirmeye çalıştığı anlatılır. Kendini kötü hissettiği anlarda, eserde geçen figürler tarafından anlatılan dini hikâyeler, Franz’ın hayata bağlanması noktasında önemli bir işlev görür. Eserde karşımıza çıkan böyle bir dini anekdotun verilmesi, dönem insanların çektikleri acıları, psikolojik travmaları, dinle aşabileceklerinin kanıtı olarak bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Sanayi devrimiyle makineleşen bir dünyada birey, somut düşüncelerin ve paranın peşinden kendini sürüklemiş, bu da hayatın monotonlaşmasına, insanların yalnızlığa itilmesine, en önemlisi de ruhsal bunalımlara sürüklenmesine neden olmuştur. Yazar, bu dini olguları eserinde işleyerek, dinden uzaklaşan insanların yine din vasıtasıyla ruhsal arınma ve doyuma ulaşabileceğini savunmaktadır.

e) Suç

Bugün kentler, giderek büyüyen ve çeşitlenen suçların en yaygın olarak işlendiği merkezler olma durumuna gelmiştir. Kuşkusuz bu gelişimin ‘kentsel’ kökenli nedenleri yanında, toplumsal arka planları da bulunmaktadır. İşsizlik ve yoksulluğun artması, kentlerde suç oranının büyümesinde önemli bir paya sahiptir. İki eserde de farklı yönlerle ele alınan ‘suç’ ögesinin arka planında yatan nedenleri ele alacağız.

Ali İtır ve arkadaşları sık sık gittikleri Paris Bar’da aniden içeriye giren bir kişinin şu çağrısını duyar:

“Bir adam telaşlı bir şekilde içeriye daldı. Afallamışçasına etrafına ve bardaki insanlara bakındı. Yardım edin, Yardım! Mercedes’imi mahvediyorlar. Telefon nerede? Polis çağırmak istiyorum diye bağırdı.” (B.S.M: 168)

Göçmenler, yabancı bir ülkede yaşamış oldukları güvenlik sorunu nedeniyle, çoğunlukla kendilerini korku içinde hissetmişlerdir. Bu his, onlara, kendilerini toplumun bir parçası olarak görmek yerine, toplumdaki dışlanmışlık hissi verir. Bakıldığında, Türkiye’den Almanya’ya göç eden göçmenlerin hayallerini süsleyen en büyük tutku, bir Mercedes arabaya sahip olmaktır. Bunun için onlar, varını yoğunu esirgmeden çalışmışlardır. Ama göçmenlere beslenen nefret ve düşmanlıktan ötürü bu kazanımları yok olmuştur. Bazen de cinayetlere kurban gitmişlerdir. Yerel halk, göçmenlerin gözünü korkutarak onları Almanya’yı terk etmek zorunda bıraktırmıştır. Büyük şehirde bilinmeyen nedenlerden ötürü işlenen cinayetler, bir sırta kadem basar. Güvenlik sorunun en fazla yaşandığı bu yerlerde, insanların birbirlerine karşı güvenleri de o derecede sarsılmıştır. Bu durum, belki de büyük kentlerdeki iletişim sorunun ortaya çıkmasında başlıca sebeplerden biridir. Göçmenler, kimi zaman da ırkçı sebeplerden ötürü cinayete kurban gitmişlerdir. Hoşgörünün her geçen gün azalması, göçmenlerle Almanlar arasında nefretin ve düşmanlığın artması, göçmenlere karşı bu tip ırkçı saldırıların olmasının önüne geçememiştir.

“Berlin Alexander Meydanı” adlı eserde, dönemin ekonomik zorluklarını ortaya koyan bir başka durum ise, insanların paraya duyduğu aşırı ihtiyaçtan dolayı bu uğurda her şeyi göze almasıdır:

“Kızmayın bu insanlara. Başkalarına, serseri olanlara öfkelenin. Elli mark için tramvayda kızacağınız birine saldırıp, döve döve öldürmeyi bile göze alanlara kızmalısınız. Bunu ben de yapabilirim. Ne dediniz? Elli mark nedir, haberiniz var mı? Yok sanırım. Bizim gibiler için elli mark çok paradır. Elli markın ne olduğunu bildiğiniz an sizinle konuşmaya devam ederim.” (B.A.M: 56)

“Berlin Alexander Meydanı” adlı romanda, 1927–1929 yılları arasında geçen tarihlerde, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, Berlin kentinde de 1929 ekonomik krizinin etkili olduğu dile getirilir. Bu ekonomik kriz, her geçen gün paranın değer kaybettiği ve paraya duyulan bu gereksinimin ise fazlaştığı bir dönemde, insanların çok az miktar için bile başkalarını öldürmeyi göze almasına neden olur. Ayrıca insanlar arasındaki ekonomik uçurumu açığa vuran bu sözler, kimileri için değersiz görünen 50 Markın kimileri için de büyük bir meblağ olarak görülmesi, paranın adaletsiz dağılımını gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Alfred Döblin'in “Berlin Alexander Meydanı” ve Aras Ören'in “Berlin Savigny Meydanı” isimli eserlerinde irdelenen büyük kent sorunsalında, varılan sonuçlar ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

Sanayi Devrimi ile birlikte taşradan kentlere kitlesel göç hareketi büyük kent sorunsalının dayanak noktasıdır. Bu göç hareketiyle birlikte, insanların toplumsal ve kültürel yapısının hızlı bir şekilde değişimi, bu sorunun daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Derinleşen bu problemin insan yaşamına hediyelediği(!) yoksulluk, açlık, konut yetersizliği, çıkar kavgası, güvensizlik, salgın hastalıklar, ser sefil çocuk ve yaşlılar, ağır çalışma şartları karşısında bunalan insanlar olmuştur. Ayrıca burjuva sınıfının her geçen gün güç kazanması ve paraya duyulan hırsın günbegün büyümesi, işçi sınıfının (proleterya) ezilmesine sebep olmuştur.

İki edebi eserin de ana kaynağını oluşturan Berlin (Spree nehrinin Atinası) şehrinin, tarihsel süreçle birlikte toplumsal ve kültürel yapısı bu çalışmanın konu dağarcığı arasında bir yer edinmiş ve sanayileşmenin Berlin üzerine etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Alman birliğinin şekillenmesi konusunda çok önemli bir işleve sahip olan bu kent, aynı zamanda zıtlıkları içerisinde barındırmasından ötürü, madalyonun iki yüzü olarak nitelendirilebilir.

Alfred Döblin'in 1920'li yılların Berlin'ini yansıttığı “Alexander Meydanı” ve Aras Ören'in 1980'li yılların Berlin'ini anlattığı “Savigny Meydanı” adlı eserler arasındaki dönemsel farklılıklar ortaya konulmuş ve sonuç olarak büyük kent sorunsalını anlamada önemli tespitlere varmamızı sağlamıştır. İki eserden yola çıkılarak varılan bu tespitler, yalnızlık, tek düze yaşam, iş ve yaşam mücadelesi, iletişim sorunu, dini ve ahlaki değerler ile suç öğeleridir.

Kaynakça

Alexandridis A. (2010), *Neopatrimonial State and Lumpenproletariat: The Poetics of In Sierra Leone* adlı makaledeç

Aytaç G. (1997), *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Gündoğan Yay., Ankara.

Becker S. (1995), *Neue Sachlichkeit im Roman. Neue Interpretationen zum Roman der Weimarer Republik*, Stuttgart/Weimar

Brauneck M. ve Müller C. (1987), *Natüralismus: Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur(1880-1900)* Stuttgart

Craig A.G. (1978), *Germany, 1866-1945, Oxford History of Modern Europe*, Oxford University Press, USA.

Döblin A.(1996), *Berlin Alexander Meydanı*, çev(2004): Ahmet Arpad, Sel Yay., İstanbul

Göçer, O. (1975), *Kentsel Yoğunluk Bölgeleri ve Sınırlandırma Kriterleri*, İstanbul.

Harder M. ve Hille A. (2006), *Weltfabrik Berlin, eine Metropole als Sujet der Literatur*. Verlag Königshausen & Neumann GmbH, Würzburg

Hartung K. (1999), *Doppelgesicht. Zu den Paradoxien Berlins*, Rowohlt Yay. Berlin

Ören A.(1995), *Berlin Savigny Meydani Auf der Suche nach der Gegenwart V*, Elefanten Yay. Berlin.

Sevim A. (1991) *Sanayileşme ve Edebiyat İlişkileri Açısından Alman Natüralizmi*, İşaret Yay. İstanbul.